ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

УДК 502.12(575.2)

КЫРГЫЗСТАНДА ДЕМОКРАТИЯЛЫК КООМДУ ТЩЗЩЩ ЖАНА АНЫ ЁНЩКТЩРЩЩДЁ ЭКОЛОГИЯЛЫК КЫЙМЫЛДЫН РОЛУ

АРСЫБАЕВА Ч.У.
КГТУ им. Раззакова
izvestiya@ktu.aknet.kg

Отражается роль экологического движения в Кыргызстане в созидании и развитии демократического общества

The article is devoted to creating and developing of ecological process in democratically society in Kyrgyzstan

Ёлкёдё экологиялык коопсуздукту камсыз кылуунун башкы инструменте-ринин бири бул экологиялык саясаттын тщзщщщнё мамлекеттик чечим кабыл алууга коомчулуктун катышуусу болуп эсептелет.

Кыргызстанда 2001-жылы Орхус конвенциясынын ратификацияланышы коомчулуктун айлана чёйрёнщ коргоо маселелери боюнча маселелерге катышуу укугун ыйгарды. Мунун ёзщ да мамлекет менен жарандык коомдун ортосундагы кызматташтыкты ёнщктщрщщнщн кубаттуу кёрсёткщчщ болуп калды.

Кыргызстанда экологиялык кыймылдын пайда болушу албетте коомдук демократиялык кайра куруларды негизинде жетишилгендиги талашсыз. 1991-жылы 6-февралда Кыргыз Республикасында «Коомдук уюмдар жёнщндё» биринчи Мыйзамы кабыл алынган.

1993-жылы биринчилерден болуп катталган экологиялык бейёкмёт уюм «Алейне» - Кыргызстан экологиялык кыймылы болуп эсептелет. Бул уюм ёз учурунда Кыргызстан боюнча 39 экологиялык коомдук уюмдун башын бириктирип турган. Кыргызстандагы коомдук экологиялык уюмдардын биринчи конференциясы 1997-жылы болуп ёткён. Бул экологиялык форумга бейёкмёт уюмдардын (ЭБУ) 118 ёкщлщ катышкан. Экофорумда айлана чёйрёнщ коргоо маселелери боюнча 10 тематика боюнча комиссия тщзщлщп, ага жооптуу адамдарды белгиленген. Ошондой эле жер-жерлерде коомдук экологиялык иш аракеттердин натыйжалуулугун жогорулатуу боюнча жаратылыш ресурстарын пайдалануу иштерин кёзёмёлгё алуу жана экологиялык бейёкмёт уюмдарынын(ЭБУнун) региондук тармактарына колдоо кёрсётщщ, алардын ишин ёнщктщрщщ сыяктуу маанилуу иш чараларды карап чыгышкан.

Ошондой эле экологиялык ОЭУдын ёнщгщщсщндёгщ жаъы багыттарды белгилешкен. Бул алардын ар кандай формадагы бирикмелерге айланышы болуп эсептелет. 1998-жылы майда «Экологиялык «ЭБУнун консорциуму» тщзщлгён. Бул коомго «Алейне КЭК», «Кыргызстан аялдарынын ядролук куралсыз дщйнё жана экологиялык коопсуздук щчщн Ассоциациясы», «Древо жизни» адамды ёнщктщрщщ борбору (АОБ), жана Британдык «Fauna and Flora International» уюмунун ёкщлдёрщ кирген.

1999–жылы ноябрда Кыргызстанда «Коммерциялык эмес уюмдар жёнщндё-гщ» мыйзам кщчщнё кирген. Бул Мыйзамдын долбору коомдук уюмдардын катышуусу менен иштелип чыккан.

Азыркы кезде республикада 2000ден ашык коммерциялык эмес уюм бар. Алардын иш аракеттери коомдун укуктук, экологиялык, социалдык жана жаштар чёйрёсщндё активдуу иштерге багытталган. Коомдук уюмдардын 200дён ашыгы экологиялык багыттагы бейёкмёт уюмдар. Экологиялык кыймыл-дын ётё активдешип кетиши менен алардын карым катышын кщчётщщ максатында коомдук структураларга, (ЭБУнун ассоциациясына) бириктирщщ маселеси да коюлуп келген. Бул Адам ёнщгщщсщнщн турукташтыруу максатын ишке ашыруу жана жарандык коомду тщзщщ щчщн кёрщлгён чаралар экендиги талашсыз.

Кыргызстанда экологиялык кыймылдын тщзщлщщщ жана ёнщгщщщ щчщн ISAR, Hivos, Millieukontakt Oost-Europa, (UNDP), UNESCO, Бщткщл дщйнёлщк Банк, USAID, Фонддордон Сорос-Кыргызстан, Фридрих Эберт, Конрада Аденауэр атындагы, KNOW HOW сыяктуу Эл аралык уюмдар зор колдоо кёрсётщшкён.

Мындан тышкары айлана чёйрёнщ коргоонун маселелерин чечщщдё БУУнун ёнщгщщ программалары, ОБСЕ, Азия ёнщктщрщщ Банкы, ушул сыяктуу чет ёлкёлщк программалар Кыргызстандагы АКШнын Германиянын, Щвейцариянын элчиликтери, Финляндия Ёкмётщнщн, ЕБРР, Бщткщл дщйнёлщк Банктардын Кыргызстандагы коомдук демократиялык кайра куруулардын негизин тщзщщдёгщ ролун белгилёёгё болот.

Азыркы кщндё Экологиялык бейёкмёт уюмдардын иш аракеттери:

1.Экологиялык билимди жана идеяларды жаштар арасында жана коомчулукка (массалык маалымат каражаттары аркылуу, конференциялар, семинарлар, тренингдерди ёткёрщщ аркылуу) жайылтууга; Экологиялык маселелер боюнча экологиялык билим, коомчулукка маалымат берщщ семинарлар тренингдер аркылуу курчап турган чёйрёнщ коргоо маселеринде жергиликтщщ жамаатардын жана мугалимдердин мщмкщнчщлщгщн жогорулатууга; бул бейёкмёт уюмдары экологиялык билим берщщ маселери менен кандай иштешсе окуу жайлар, жергиликтуу жамааттар жана башка ар кандай денгээлдеги уюмдар менен карым катыш тщзщп, ошондой эле Кыргызстандан тышкары жакынкы жана алыскы ёлкёлёр менен да кызматташууга; стратегиялык жана концептуалдык мамлекеттик документтерди, программаларды иштеп чыгууга катышууга;.

2.Чечим кабыл алуу процессинде жергиликтуу калктын ролун активдеш-тирщщ жана кызыкчылыгын коргоого;

Ёкмёт менен, Жогорку Кенештин депутаттары, курчап турган чёйрёнщ коргоо министрлиги, Эл аралык уюмдар, Бизнес структуралары ж.б. экологиялык программаларды турмушка ашыруу, ёлкёдё экономикалык ёнщгщщнщ жана стабилдщщлщктщ жогорулатуу щчщн кызматташуу жолдорун издеп табуу: курчап турган чёйрёнщ коргоо жана туруктуу ёнщгщщнщн ар кандай аспектилеринде,- программаларда жана долбоорлорго катышуудан тартып кампанияларды, акцияларды уюштуруу жана ёткёрщщгё чейин милдеттер жана максаттар белгиленген.

Бейёкмёт уюмдардын долбоорлого жана программаларга катышышы. Кыргызстандагы экологиялык бейёкмёт уюмдардын (ЭБУ) тщзщлщшщ менен аларды Эл аралык долбоорлорго тартуу, чечим чыгарууга тщздён тщз катыштыруу саясаты активдщщ жщргщзщлщп келген. Натыйжада «Саламаттыгы чыъ улут» (1994), UNESCO, «Тянь Шандын мисалында Борбордук Азиядагы бийик тоолуу системалар мониторинги» (1995), Кыргыз Республикасынын Ёкмётщ жана Бщткщл дщйнёлщк банк, «Курчап турган чёйрёнщ коргоонун улуттук планы» (1996), ПРООН (1996), «LIFE», ГЭФтин «Батыш Тянь- Шандын биотщрдщщлщгщн сактоо» боюнча трансчекаралык долбоорун талкуулоого (1997), «Ысык-Кёл Биорезерваты» долбоорун иштеп чыгууга (1995-1998), «Биотщрдщщлщктщ сактоо боюнча иш аракеттердин стратегиясы жана планы» (1998), «КРда 2005-жылга чейин курчап турган чёйрёнщ коргоо жана жаратылыш ресурстарын натыйжалуу пайдалануу боюнча мамлекеттик программасына (1998), «Чон Кемин улуттук паркы менен Биосфералык аймак» (1998), Аралды сактоо боюнча Эл аралык фонддо Кенеш тщзщщгё (1999), Millieukontakt «экологиялык акциялар» (1999), Кыргызстандын коомчулугу жана Бизнеси форумунун долбоору (2000), «Бишкек шаарында айлана чёйрёнщн гигиенасы боюнча Улуттук пландын иш аракеттери боюнча» долбоорун иштеп чыгууга (2000), «Кыргыз Республикасында айлана чёйрёнщ Башкаруу потенциалын бекемдёё мониторинги» (I-II-фаза)», (1999-2004), Кыргыз- Швейцариялык «Токой» программасы (2001-2005); «Ёзгёрбёёчщ органикалык булгоочу заттар жёнщндё» Кыргыз Республикасында Стокгольм конвенциясын аткаруу боюнча Улуттук планын даярдоо» (2002-2005), «Озон катмарын коргоо» (2001-2007) ж.б. долбоорлорго катышуу мщмкщнчщлщгщнё ээ болушкан.

Мыйзамдардын добоорлорун талкуулоого катышуусу. Кыргыз Республикасы курчап турган чёйрёнщ коргоо жаатында Эл аралык 11 конвенцияга кошулуп, глобалдык багыттагы 4 конвенция ратификацияланган. Экологиялык абалды женилдетуу максатында 10 жыл ичинде Жогорку Кенеш тарабынан бир топ Мыйзамдар иштелип чыгып, кабыл алынган. Бул Мыйзамдар «Жаныбарлар дщйнёсщ жёнщндё», «Ёсщмдщктёр дщйнёсщ жёнщндё», «Ичилщщчщ суу жёнщндё», «Суу жёнщндё», «Айлана чойрону коргоо жёнщндё», «Экологиялык экспертиза жёнщндё», «Атмосфераны коргоо жёнщндё», «Озгочо коргоого алынган жаратылыш аймактары», «Ёсщмдщктёр дщйнёсщн коргоо жана пайдалануу жёнщндё», д.у.с. бир топ Мыйзамдар, мамлекеттик Программалар, экологиялык коопсуздук концепциясын талкуулоого Экологиялык бейёкмёт уюмдар активдщщ катышып, ёзщлёрщнщн чечимдерин кийирщщдё сырта калышкан жок.

Экологиялык Бейёкмёт. Уюмдарынын алгачкы курулуу этабы

Азыркы кщндё экологиялык бейёкмёт уюмдар курчап турган чёйрёнщ коргоо жаатында ар тщрдщщ иш чараларды:

- экологиялык билим берщщ жана маалымат;
- биотщрдщщлщктщ сактоо маселелери боюнча ёзгёчё коргоого алынган жаратылыш коруктарынын аймактары (ООПТ) менен кызматашууга;
- климаттын ёзгёрщщщ, кургакчы-лык, озон катмарын коргоо жана ёзгёрбёёчщ органикалык булгоочу заттарга байланыштуу проблемаларды ж.б.у.с. иш аракеттерди ишке ашырышкан.

Кийинки кездерде бейёкмёт уюмдар айылчарба райондорунда кёбщрёёк уюшулуп, алардын иш аракеттери кёп колдоого ээ болуп келщщдё. Ошондой эле мамлекеттик жана Эл аралык

уюмдар менен кызматашууга жана ар кандай деъгээлдеги чечим кабыл алууга катышып к
жатышат.

Айлана чёйрёнщ коргоо иштерине коомчулуктун катышуусу щчщн экологиялык проблемаларды чечщщдё коомчулуктун маалымдуулугу, жарандык коомду уюштуруу маанилщщ жана зарыл милдеттердин бири. Ошондой эле алардын чечимдерди пландоо боюнча мамлекеттик жана коомдук уюмдар менен чогуу аткарып жаткан иштери айлана чёйрёнщ коргоо иштерине зор таасирин тийгизет. Бул багытта «Биом» жаштардын экологиялык кыймылы, «Древо жизни», ЭДК «Табият», «Устойчивое природопользование», «Независимая экологическая экспертиза» жана башка экологиялык бейёкмёт уюмдардын иштерин белгилгёёгё болот. Мындан тышкары Кыргызстанда бейёкмёт уюмдардын иш аракеттерин колдоо, кызматташуу боюнча 2003-жылдан тартып Борбордук Азия регионундагы экологиялык борбордун Кыргызстандагы филиалы иштей баштаган.

Бир катар бейёкмёт уюмдар маалымат берщщ функциясын гана аткарбастан гезиттерди жана электрондук басылмаларды чыгарып турушат. Алардын катарында «Мщрёк», Каракол жана Нарында - «Тенир-Тоо» ТВ программалары бар. Ошондой болсо да экологиялык маалыматты калк арасында таркатуу маселелерин чечщщдё мамлекеттик жана менчик басылмалардын ролу жетишсиз. Кёп тираждуу басылмалардын кёпчщлщгщ экологиялык тематикадагы аналитикалык, пропагандалык жана таанып билуучулук макаларды аз жарыялашат. Ошолор менен катар мамлекеттик жана менчик маалымат агенттиктери пропагандалык компанияларды пресс-конференцияларды «тегерек столдун» форматында гана ёткёрщщ менен чектелишет. Натыйжада калктын калыъ катмары экологиялык проблемалардан алыс.

Бир катар экологиялык уюмдар олуттуу техникалык жана интеллектуал-дык базаларга ээ. Алар мамлекеттик структуралар менен ёнёк катары ООПТ уюмдарына техникалык-экономикалык негиздёёлёрдщ (ТЭО) иштеп чыгууга мщмкщнчщлщктёрщ бар. Бул багытта «Алейне» бейёкмёт уюмунун иш аракеттерин белгилёёгё болот.

Улуттук экологиялык саясатты пландоо жана жаратылыш коргоо иш чараларын практикалык жактан ишке ашыруу максатында жарандык коомдун институттары калк арасында экологиялык маданияттуулукка тарбиялоо, экологиялык билим берщщ функцияларын ишке ашырып, коомдун чоъ катмары менен иш жщргщзщщдё.

Экологиялык билим берщщ жана глобалдык экологиялык конвенциялар боюнча аткарылуучу милдеттердин контекстинде Бишкек, Ош, Жалал-Абад сыяктуу ири шаарлардын экологиялык бейёкмёт уюмдардын (ЭБУры) иштиктщщ аракеттерин байкоого болот. Ошентсе да жарандык коомдун экологиялык иш аракеттери бизнес тармагындагылар менен курч конфликтерге барган фактылар жок эмес. Кёпчщлщк менчик ишканалар ёзщлёрщнщн пайдасы щчщн жогору жактагы чиновниктер менен ар кандай келишимдерге чейин барышат. Натыйжада аларга экологиялык кёзёмёл тарабынан «кол тийбестик» статусуна ээ боло калышат.

Ошого карабастан кыргыз бейёкмёт экологдору алгачкы курулуу этабында айлана чёйрёнщ коргоо, жаратылыш ресурстарын пайдалануу жаатында ёзщлёрщнщн кайдигер эместигин далилдей алышты. Буга мисал, Ивановка шаарчасындагы Кыргыз-Кытай тери иштетуучу «Панда» ишканасынын жабылышы. Алар Панда тери иштетщщ ишканасынын айлана чёйрёгё тийгизип жаткан тескери таасирин ёз алдынча экологиялык экспертиза аркылуу далилдеп беришкен. Бейёкмёт уюмдар менен чогуу жергиликтщщ калк бул ишкананын ишин тез арада токтотулсун, деген талап менен чыгышкан. Бул маселе жогорку бийлик тарабынан каралып, ишкананын ишин токтотуу чечимин аткарууга аргасыз кылышкан.

Мындан тышкары Токмоктогу Кыргыз-Кытай кагаз фабрикасын, Бишкекте таштандыларды кщйгщзщщчщ заводу куруу иштери алдын ала бейёкмёт уюмдарына белгилщщ болуп калгандан кийин региондун экологиялык кризке айландырбоо щчщн жана мындай шектщщ курулуштарга жол бербей тургандыктарын массалык маалымат каражаттары аркылуу калкка маалымат берип турушкан. Ёкмёттё атайын комиссия тщзщлщп, ага мамлекеттик структуранын ёкщлдёрщ, экологдор, санитардык врачтар, бейёкмёт уюмдардын ёкщлдёрщнён турган бир топ адамдар таштандыларды кщйгщзщщчщ заводу сунуштаган Ай-Ти –Ай компаниясынын чакыруусу менен Италияга барып келишкен. Кёп узабай бул курулуш да ёз ишин токтогон. Мында ММКнын ролун да баса белгилеп кетщщгё болот.

Бейёкмёт уюмдары алгачкы курулуу этабында калк менен иштёё, экологиялык билим берщщ жана экологиялык маданияттуулукка тарбиялоо багытында зор иштерди аткаргандыгы бщгщнкщ кщндё ачык айкын иш.

Экологиялык коопсуздук боюнча бизнес ёкщлдёрщнщн берген баасы экологиялык бейёкмёт уюмдарынын ёз алдынча эксперттеринин баасы менен ажырым болуп калат. Маселен Кумтёр боюнча: экологиялык иш чараларга карабастан, ошондой эле зыяндуулугу жок деген

маалыматтарга карабастан бул ишкананын эки ири областтын курчап турган чёйрёсц антропогендик таасири чон экендиги далил. Анын щстщнё Ысык-Кёлдун жээктери чет элдиктердин кёъщлщн бурган эс алуу аймактарына кирет. Ошондой эле 1999-жылы ЮНЕСКО тарабынан биорезерват катары кабыл алынып, Буткул дщйнёлщк биорезерваттар тармагына кийирилген. Ошол себептен Кумтёр боюнча мындай маанилуу фактылар ушул кщнщгё чейин Жогорку Кенештин кщн тартибинен тщшпёй келе жаткан.

Экологиялык бейёкмёт уюмдардын жаратылыш коргоо инструменттери болгон жаъы эрежелерди, практикалык иш аракеттерди, стандарттарды таркатууну камсыз кылуу аракеттери айлана чёйрёнщ жабыркантууга чек коет. Жарандык коомдун экологиялык иш аракеттериндеги айрым ийгиликтерине карабастан тщзщлгён кыйынчылыктар, проблемалар да аз эмес. Маселен, кёпчщлщк экологиялык уюмдар эъ эле аз санда болгондуктан ёзщлёрщнщн иш аракеттерин каржылоо кыйынчылыктарына туш болушууда. Кёпчщлщк убакта бул коомдук уюмдар мамлекеттик чечим кабыл алуу механизмдерин билишпейт.

Анан калса бир канча Эл аралык долбоорлордун жетекчилери финансы-лык кызыкчылыгын кёздёп, ёзщлёрщнщн **«квази»** ЭБУюмун тузуп алуу тенденциясы жок эмес. Натыйжада мындай кёрщнщш кёпчщлщк кщчтщщ бейёкмёт экологдор ёзщлёрщнщн потенциалын кёрсётё алышпайт. Коомдук уюмдар менен мамлекеттик структуралардын мамилеси айлана чёйрёнщ коргоого иштерине катышуу факторун жокко чыгаруу, дегендик болбосо Мыйзам жана практика кёрсёткёндёй артка тартуулар орун алган.

Айлана чёйрё маселерине бейёкмёт уюмдардын чечим кабыл алууга катышуусу кийинки кездерде коррупцияга илине баштагандыгын тана албайбыз. Кандайдыр иш алып баруу щчщн бейёкмёт уюмдары бийликтин сунушунан баш тарта алышпайт. Анткени алар ошол ишке катышу щчщн мамлекеттик бийлике кёз каранды. Мындайча айтканда бийлик «ыъгайсыз ЭБУдар» менен тез эле кол щзщшкёнгё даяр.

Ошондой эле маалыматты бир жерге топтоо жана маалымат берщщ борбору, экологиялык мониторингдин бирдиктщщ улуттук системасынын жоктугу тура жана так, тез жана толук экологиялык маалымат алууну кыйындатат. Анткени иштин мындай уюштурулушу бийликткгилерге да экологиялык бейёкмёт уюмдарына да ыъгайлуу.

Ошентип ёлкёнщн жарандык коомунун бир бёлщгщн тщзгён айлана чёйёнщ коргоо сектору иш аракеттерге бёгёт коюу, проблемаларын башынан кечирип жатат. Бирок, ошого карабастан экоБУлар натыйжалуу иш аракеттериди жщргщзщщнщн щстщндё.

Адабияттар

1. Кыргызстан экологиялык кыймылы. *ЭДК. «Алейне», Бишкек,2000.*
2. Коомчулуктун чарбалык чечим кабыл алууга катышуусу. *Бишкек, 2000*
3. Россиянын Коомдук экологиялык кыймылы жаратылышты коргоо боюнча Бщткщлроссиялык учунчу сьездинин алдында. *Д.А.Борискин, РЭФИА, НИА- Природа, Москва,2003*
4. Жарандык коомдун Адам ёнщгщщсщнё тийгизген таасири. *Улуттук отчет. Бишкек, 2005*
5. Эркектер жана аялдарга жаратылыш ресурстарына болгон мщмкщнчщлщк UNDP, *Бишкек-2005*
6. Демократиянын принциптери. *Бишкек, 2005*
7. Жергиликтщщ демилгечилердин мыкты практикалары
8. Экологические НПО Центральной Азии
9. «Щй бщлёлщк жана кедейлик: муктаждыктар жана аларды чечщщнщн жолдору» *Бишкек. 2004-ж., Аймактык форумдун материалдары.*
10. Экологиялык коопсуздук Концепциясы, *Бишкек, 1999, 2007.*
11. Курчап турган чёйрёнщ коргоо жаатындагы КРнын Мыйзамдар жыйнагы *Бишкек, 2005г.*